

Schweiz - Her er erhvervsuddannelser det normale valg

I Danmark vælger for få en erhvervsuddannelse og frafaldet er massivt. I denne artikel beskrives, hvad et andet land med et vekselluddannelsessystem – Schweiz, hvor to tredjedele af en ungdomsårgang tager en erhvervsuddannelse – gør anderledes end Danmark. Artiklen bygger på et studie af vekselluddannelser i Schweiz, Tyskland og Holland, og ikke mindst på en lang række studiebesøg i folkeskolen, hos private og offentlige virksomheder, uddannelsesinstitutioner, interesseorganisationer og myndigheder.

BRUNO CLEMATIDE

Direktør
Kubix
Email: bruno.clematide@kubix.dk

Forventet mangel på faglærte i Danmark

I de to artikler af hhv. Jens Sand Kirk/Mie Dalskov Pihl og Peter Stephensen i dette nummer peges på en markant mangel på faglærte i deres fremskrivninger til 2025. Der er ganske vist lidt forskel i de to artiklers prognoser – 65.000 hhv 85.000. Men der er enighed om pointen, at den uddannelsesmæssige gruppe, der forventes størst mangel på, er faglærte.

Den forventede mangel på faglærte har i længere tid været et politisk issue. Blandt andet derfor har skiftende danske regeringer sat sig strategiske mål, om at andelen af unge, der vælger en erhvervsuddannelse, som over en lang årrække har holdt sig på knap 20%, bør forøges til 30% i 2030. Dette strategiske mål har også været et af de centrale formål med den seneste erhvervsuddannelsesreform fra 2015. Og både arbejdsgiver- og arbejdstagerorganisationer har i flere år gennemført hvervekampagner. Om det vil lykkes at få flere unge til at vælge erhvervsuddannelsesvejen, er for tidligt at gøre op. De nyeste optagelsestal peger dog foreløbig ikke i den rigtige retning. Ansøgningstal fra 2017 holder sig nemlig på samme niveau som de foregående år:

Tabel 1. Ansøgning til EUD de seneste 5 år

I alt	Ansøgningsår	Andel ansøgninger
Hele landet	2013	18,8%
	2014	19,6%
	2015	18,5%
	2016	18,4%
	2017	18,5%

Kilde: www.uddannelsesstatistik.dk

Schweiz: To tredjedele af de unge vælger en erhvervsuddannelse

Schweiz har en sammenlignelig erhvervsstruktur med Danmark - forholdsvis få store og langt flest små og mellemstore virksomheder.

Schweiz toppe ifølge den seneste Global Competitive Report (K. Schwab 2017) listen over landenes konkurrenceevne – med Danmark på en 12. plads. Og Schweiz har det højeste gennemsnitlige lønniveau og den næstlaveste arbejdsløshed i Europa (BFS 2017).

I Schweiz er erhvervsuddannelserne ligesom i Danmark bygget op som vekselluddannelse. Men der er også store forskelle, og en af de helt markante forskelle er søgningsmønstre til ungdomsuddannelserne efter afsluttet folkeskole:

I mange år (Facts and Figures 2016, s.16) har andelen af unge, der vælger en erhvervsuddannelse, været konstant på cirka to tredjedele. Og erhvervsuddannelserne er socialt anerkendt som en værdifuld uddannelse. Erhvervsuddannelserne i Schweiz er stadigvæk hovedsporet for de unge. Det er først og fremmest et sted, hvor de unge lærer noget, der kan bruges i fremtiden. Erhvervsuddannelserne har aldrig fået ry for primært at skulle opfange de unge, der ikke kan klare gymnasiet. Forældre behøver ikke med halvdårlig samvittighed forklare, hvorfor deres datter eller søn ikke kom i gymnasiet. At tage en erhvervsuddannelse er lige så naturligt et førstevalg som gymnasiet.

I artiklen, der bygger på to egne rapporter (B. Clematide 2010 og 2014) og cirka 20 studiebesøg i Schweiz - i folkeskolen, hos private og offentlige virksomheder, uddannelsesinstitutioner, interesseorganisationer og myndigheder, belyses følgende parametre, hvor systemet og aktørerne i Schweiz adskiller sig fra Danmark i forhold til erhvervsuddannelser:

- EUD som parallel vej - et system med åbne døre
- Målrettede uddannelser til de praktisk interesserede
- Forberedelse til erhvervsuddannelser i folkeskolen
- Praktikvirksomhedernes ansvar
- Virksomhedernes engagement
- Opbakning fra alle
- Selektionsmekanismer i forhold til gymnasiet - Økonomiske barrierer og optagelseskra

EUD som parallel vej - et system med åbne døre

Det allerførste, de danske deltagere på de mange studieture får at vide, er, at der ikke findes nogen blindveje i det schweiziske system. Alle døre er åbne, og det er kendt blandt folkeskolelærerne, vejlederne og forældrene, at det forholder sig sådan. Du kan starte med at blive faglært gennem en erhvervsuddannelse og ende med at blive kandidat eller ph.d. Og det er ikke grå teori på et diagram over uddannelsessystemet. På studieturene har vi mødt unge i kød og blod, der for eksempel begyndte med en kontoruddannelse og endte med at uddanne sig til skolelærer. Og deltagerne bliver præsenteret for mange andre, der for eksempel har gået vejen fra mekaniker til bachelor i økonomi, eller fra salgssassistent til controller med tilsvarende økonomiuddannelse, osv.

Nøglen til, at erhvervsuddannelserne kunne blive til en parallel vej til de videregående uddannelser, er den såkaldte Berufsmaturität (BM), som blev introduceret for godt og vel 20 år siden. BM kombinerer erhvervsuddannelsen med opnåelsen af en gymnasial eksamen. Der er to veje til at opnå BM – enten samtidig med erhvervsuddannelsen eller som et ekstra skoleår i forlængelse af afsluttet erhvervsuddannelse, svarende til hvordan HF oprindeligt var tænkt i Danmark.

Ifølge Facts and Figures (2016) har andelen af unge, der opnår BM, været konstant stigende de senere år – fra 13% i 2011 til 14,8% i 2014.

En vigtig del af erhvervsuddannelsesreformen 2015 i Danmark var introduktionen af EUX, som med tydelig inspiration fra Schweiz muliggør, at unge samtidig kan opnå uddannelsesbeviset som faglært og den studieadgangsgivende studenterhue.

De fleste unge, der vælger en erhvervsuddannelse, afslutter dog også i Schweiz med det klassiske uddannelsesbevis som faglært kontorassistent, tømrer, industritekniker o.l. uden Berufsmaturität. Dette klassiske 'svendebrev' er i praksis først og fremmest næsten en garanti for at få et job efter endt uddannelse, og giver desuden adgang til for eksempel erhvervsakademi- og diplomuddannelser.

Målrettede uddannelser til de praktisk interesserede

Som tredje element i det schweiziske system findes i alle brancher de typisk toårige erhvervsuddannelser, der slutter med det anerkendte uddannelsesbevis 'Berufsattest'. Disse toårige uddannelser er målrettet de praktisk interesserede unge. Disse uddannelser, der omfatter ca 7% af en årgang, er medafgørende for, at man i Schweiz for længst har opnået 95% målsætningen.

Princippet med de åbne døre gælder også dette uddannelsessegment: Disse toårige attestuddannelser giver merit til de klassiske erhvervsuddannelser.

Forberedelse til erhvervsuddannelser i folkeskolen

Folkeskolen har en helt afgørende rolle i Schweiz i at orientere og vejlede eleverne hen imod erhvervsuddannelserne. På studiebesøgene blev dette illustreret i en folkeskole i en mindre landkommune:

Allerede i 7. klasse bliver arbejdslivet et tema i tysk, dvs. modersmålsundervisningen. Det foregår ved, at eleverne læser tekster om forskellige typer arbejde og ved at få den enkelte elev til at reflektere over egne interesser, fremtidsdrømme, stærke og svage sider m.m.

8. klasse er det centrale år i forhold til valg af uddannelse. Klasselæreren har til opgave at organisere følgende tiltag: Besøg i virksomheder; besøg på industri- og uddannelsesmesser; besøg fra tidligere elever, der fortæller om deres arbejde; træning i at skrive ansøgninger til lærepladser; træning i ansættelsessamtaler; regelmæssige samtaler med den enkelte elev og forældre om valg af uddannelse; organisering af systematisk snusepraktik med efterfølgende evaluering. Eleven kan desuden booke individuelle samtaler med den kantonale uddannelses- og karrierevejledning.

Endelig lægges der planer for individuelt tilrettelagt undervisning i 9. klasse, der tager udgangspunkt i den enkelte elevs færdigheder målt op mod de krav, der stilles i de enkelte erhvervsuddannelser.

Den enkelte elev får stillet et gennemprøvet, internetbaseret vurderingssystem til rådighed (Stellwerk). Eleven får målt sit standpunkt i de fem nøglefag matematik, tysk, natur & teknik, fransk og engelsk, ikke i form af en karakter, men i forhold til hvor mange point eleven scorer på baggrund af opgaver knyttet til delelementer i de forskellige fag. I matematik for eksempel tal, størrelser, operationer; form og masse i 2D og 3D; variable, termer, ligninger; datapræsentation, proportionalitet. Eleven kan så sammenligne sit standpunkt med de krav, som stilles i de erhvervsuddannelser, hun/han overvejer. Hver erhvervsuddannelse er nemlig beskrevet med en kravprofil (Jobskills) med præcis de samme variabler som Stellwerk.

Sammenligningen mellem elevens standpunkt og kravene i den ønskede erhvervsuddannelse danner grundlaget for en målrettet plan for differentieret undervisning i 9. klasse, som udar-

bejdes i et samspil mellem klasselærer og elev. 3 timer i hver eneste uge løser eleverne i 9. klasse de individuelle opgaver fra den ovennævnte plan. Lærerne fra de forskellige fag er til stede og står til rådighed, når en elev har brug for ekstra hjælp i forbindelse med løsning af opgaverne.

Praktikvirksomhedernes ansvar

Ligesom det danske erhvervsuddannelsessystem har det schweiziske en blanding af statslig og markedsstyret styringsform. Selve praktikpladssituationen er rent markedsstyret på den helt kontante måde, at en ung kun kan begynde en erhvervsuddannelse, hvis hun/han finder en virksomhed, der vil indgå en kontrakt om uddannelsen. Og omvendt får virksomheden kun sine lærepladser besat, hvis virksomheden er attraktiv for de unge. I Danmark er der en vis kompenserende mekanisme for dette rene markedsprincip i form af, at manglen på praktikpladser på en del uddannelser afbødes ved, at eleverne kan gennemføre uddannelsen i skolepraktik.

I Schweiz er der kun én vej: den unge og praktikvirksomheden skal finde hinanden og tro på, at de er et godt match. De virksomheder, der har åbnet dørene til studieturene fra Danmark – uanset om det er en højteknologisk industrivirksomhed, en bank, en kommunal forvaltning eller et kommunalt plejecenter – bruger derfor også grundige rekrutteringsprocedurer før indgåelsen af uddannelseskontrakten. Og de unge bruger ikke mindst de tidligere nævnte snusepraktikker i folkeskoletiden til at finde ud af, om apoteksassistent- eller murertilværelsen nu også svarer til hendes/hans forestillinger, eller om de snarere skal prøve at gå i en anden retning.

Når uddannelseskontrakten først er indgået mellem virksomheden, den unge og dennes forældre, og uddannelsen begynder, er det virksomheden, der har ansvaret for en vellykket uddannelse fra dag 1. Det vil sige, at eleverne begynder deres erhvervsuddannelse direkte i virksomheden uden – som i Danmark – først have gennemført et grundforløb på 20 eller 40 uger.

Derefter er uddannelsen bygget op, sådan at eleverne som hovedregel er 4 dage i virksomheden og 1 dag på erhvervsskolen, suppleret med nogle få ugers branchekurser.

Det er tydeligt, at lærlingene danner deres primære faglige identitet i virksomheden og ikke på erhvervsskolen. Det er i virksomheden, hvor de fra dag 1 lærer det faglige, de skal lære og samtidig lærer, hvad det indebærer at arbejde sammen med voksne og unge på en arbejdsplads. På studieturene har mange af eleverne givet udtryk for, at det var denne faktor, der gjorde, at de valgte at gå erhvervsuddannelsesvejen i stedet for at forsøge at gå gymnasievejen.

Virksomhederne følger en meget detaljeret plan for, hvad eleven skal lære i løbet af det kommende halve år. Og virksomheden ved gennem skriftligt informationsmateriale og gennem deltagelse i møder med skolen, hvad skoledelen handler om i den tilsvarende periode. Der udveksles også informationer om den enkelte lærling

mellem virksomheden og erhvervsskolen – om både særligt gode og om mere problematiske forhold og præstationer.

Virksomhedernes engagement

Virksomhederne giver udtryk for både en egeninteresse og et samfundsengagement, når de bliver spurgt om, hvorfor de lægger så megen energi i at uddanne lærlinge.

Virksomhederne nævner flere grunde til, at de lægger så megen energi i erhvervsuddannelserne. For det første fordi de på den måde bidrager til at sikre fremtidig dygtig faglært arbejdskraft, som de uopfordret kalder for en helt afgørende forudsætning for at kunne bibeholde produktion i et land med så høje lønninger som Schweiz.

For det andet fordi de er fuldstændig overbeviste om, at de vil have brug for ingeniører, teknologer, markedsføringsøkonomer m.fl., der er gået erhvervsskolevejen med det kendskab til praksis, som den giver – frem for dem, der har gået gymnasievejen. Det er også det argument, de bruger, når de bliver spurgt om, hvordan det kan betale sig at have 'eux'-elever, der er på skolen en ekstra dag om ugen, og dermed i sagens natur kan bidrage mindre til produktionen.

Endelig er det i flere schweiziske cost-benefit analyser påvist, senest af Strupler og Wolter (2012), at de umiddelbare udgifter og gevinster ved at uddanne lærlinge stort set går lige op for praktikvirksomhederne eller sågar giver en lille nettogevinst. Sammenholdt med at de, som nævnt ovenfor, ser det som en langtidsinvestering, er erhvervsuddannelser også i økonomiske termer et plus for de uddannende virksomheder. Og dette, selv om der ikke er nogen form for tilskud eller præmie for at oprette praktikpladser.

Ifølge oplysninger fra SwissMem, som er den schweiziske pendant til DI, har 40% af alle virksomheder i Schweiz lærlinge.

Opbakning fra alle

Lige meget hvem man drøfter erhvervsuddannelserne med i Schweiz – fra elever over skolelærere til virksomhedsledere, fra forældre med akademisk baggrund til forældre, der selv er faglærte, til den kritiske forsker – får man tegnet et billede af et uddannelsessystem, alle bakker 100 % op om. Og et billede af, at alle aktører reelt samarbejder om det. Det viser sig blandt andet i medierne, hvor den mest læste boulevardavis i samarbejde med landets største bank har indledt en reportageserie om de schweiziske deltagere i World Skills – en slags verdensmesterskab for erhvervsskoleelever, som også Danmark deltager i. Og lokal- og regionalaviser er hvert år er fyldt med artikler og annoncer, hvor virksomheder stolt præsenterer deres lærlinge efter vellykket afslutning af erhvervsuddannelsen.

Denne fælles opbakning er givet både årsag til og resultat af de oven for beskrevne mekanismer, der gør det schweiziske erhvervsuddannelsessystem til den succes, som ikke bare danske aktører valfarter til for at få inspiration af.

Selektionsmekanismer i forhold til gymnasiet - Økonomiske barrierer og optagelseskrav

Når to tredjedele af en årgang vælger at tage en erhvervsuddannelse efter endt folkeskole, er det selvfølgelig også en indikation af, at det er – ikke mindst i sammenligning med Danmark – svært at komme i gymnasiet. Selve gymnasiet er ligesom i Danmark gratis, og de videregående uddannelser koster et relativt overkommeligt gebyr pr semester.

Men støttemuligheder er til gengæld væsensforskellige. I europæisk sammenhæng ligger Danmark suverænt på førstepladsen, hvad angår studiestøtte (Eurydice – Facts and Figures (2014/2015)). I Schweiz er SU forskellig fra kanton til kanton og kun mulig at få tildelt for myndige unge, hvis forældrene har en indkomst, der er lavere end en fastsat sats. Og støtten er ret beskeden. SU og studielån gives derfor kun under overskriften 'chancelighed' og under det lovmæssigt fastlagte princip, at forældrene skal finansiere uddannelsen for deres børn. De samme principper gælder også for de videregående studier.

Udover den økonomiske barriere for at komme ind på gymnasiale uddannelser, skal eleverne i 8. klasse bestå nogle skrappe, stærkt selektive optagelsesprøver i tysk, matematik og fransk.¹

Der er en klar og fælles opfattelse af, at de gymnasiale uddannelser i Schweiz er for de unge, der allerede i folkeskolen ved, at de ønsker at læse videre på en videregående uddannelse og som samtidig har de faglige forudsætninger til at klare et gymnasium, der entydigt er sporet ind på at være forberedende til de videregående uddannelser.

Selektionen til de gymnasiale uddannelser i Schweiz er derfor væsentligt strengere end i Danmark – både af økonomiske og af faglige årsager. Det forklarer ikke mindst forskellen i andelen af unge, der kommer ind på en gymnasial uddannelse i hhv Schweiz og Danmark.

Som det fremgår af artiklen, er dette forhold dog langt fra ensbetydende med, at erhvervsuddannelserne i Schweiz er et sekundært valg for dem, der ikke kan klare at komme i gymnasiet. Erhvervsuddannelserne er et lige så accepteret valg. Det er det normale valg. Og af stor betydning for den fortsat store samfundsmæssige anerkendelse er, at erhvervsuddannelserne er en fuldstændig parallel vej til de videregående uddannelser.

Afrunding

Aktører i den danske uddannelsesverden har vist stor interesse for erhvervsuddannelsernes succes i Schweiz, hvor to tredjedele af afgangseleverne fra folkeskolen vælger at tage en erhvervsuddannelse – mod under en femtedel i Danmark. Interessen er ikke mindst så stor, fordi arbejdskraftsprognoser forudser en kraftig mangel på faglærte i Danmark.

I artiklen er der redegjort for en række faktorer, der bidrager til den høje samfundsmæssige anerkendelse, som erhvervsuddannelserne får af folkeskolelærere, forældre, virksomheder, arbejdsmarkedsorganisationer og myndigheder i Schweiz:

Erhvervsuddannelserne er en kendt parallelvej frem mod de videregående uddannelser. En afgørende faktor i denne mekanisme er den såkaldte Berufsmaturität, som har fået sin danske parallel med EUX.

I folkeskolen tematiseres arbejdslivet bevidst allerede fra 7. klasse. Og i 8. og 9. klasse foregår der en systematisk forberedelse til erhvervsuddannelser, blandt andet med en individuel differentieret undervisning rettet mod kravene i specifikke erhvervsuddannelser.

Virksomhederne har det primære uddannelsesansvar fra første dag, de unge møder op som lærlinge. For de unge betyder det, at de fra begyndelsen af uddannelsen oplever, at de bliver del af et arbejdsfællesskab, og de oplever vekseluddannelsen på den måde, at de en gang om ugen gennem hele uddannelsen går på erhvervsskolen for at få den nødvendige fagteoretiske ballast.

Virksomhederne er over en bred kam stærkt engageret i erhvervsuddannelserne, dels af egeninteresse med henblik på at sikre sig selv fremtidig kvalificeret arbejdskraft – faglærte såvel som for eksempel ingeniører med en faglært ballast – dels fordi der er lang tradition for og forventning til, at virksomheder tager deres del af det samfundsmæssige ansvar for at uddanne de unge.

Endelig er det en væsentlig faktor, at det er svært at komme ind på et gymnasium. Faglige optagelseskrav er langt strengere end i Danmark og de økonomiske støttemuligheder er væsentligt ringere end i Danmark.

LITTERATUR

B. Clematide. 2010. Robuste erhvervsuddannelser - inspirationer udefra. Kubix B.
Clematide. 2014. Flere unge i erhvervsuddannelserne! Hvad kan vi lære af Schweiz? Kubix
Eurydice – Facts and Figures 2014/2015.
National Student Fee and Support Systems in European Higher Education
Erziehungsdirektion des Kantons Bern Amt für zentrale Dienste Abteilung Ausbildungsbeiträge:

www.erz.be.ch/ausbildungsbeitraege Information über Ausbildungsbeiträge
Federal Statistic Office 2016. Ausgewählte Arbeitsmarktindikatoren im international Vergleich
JobSkills – Berufsprofile und Fertigkeiten, www.jobskills.ch
K. Schwab, The Global Competitiveness Report 2016–2017. World Economic Forum
State Secretariat for Education, Research and Innovation. 2016. Vocational and Professional

Education and Training in Switzerland – Facts and Figures 2016
Stellwerk. www.stellwerk-check.ch
M. Strupler, S. Wolter. 2012. Die duale Lehre: eine Erfolgsgeschichte - auch für die Betriebe. Ergebnisse der dritten Kosten-Nutzen-Erhebung der Lehrlingsausbildung aus der Sicht der Betriebe. Zürich und Chur 2012.
www.uddannelsesstatistik.dk http://www.zentraleaufnahmepruefung.ch/pruefungsarchiv

NOTE 1 <http://www.zentraleaufnahmepruefung.ch/pruefungsarchiv>